

Bijlage 2.3 Kernkwaliteiten van Koloniën van Weldadigheid

Kernkwaliteiten van de Koloniën van Weldadigheid zijn het unieke, samenhangende en goed bewaard gebleven cultuurlandschap van een serie agrarische ontginningen vanaf 1818, gesticht met het oogmerk van armoedebestrijding, en bestaande uit:

- a. de typologie van vrije en onvrije koloniën, als resultante van een allesomvattend systeem gericht op de opvang, disciplineren en vorming van kolonisten;
- b. de structuur van het landschap, die representatief is voor het experiment van armoedebestrijding en de doorontwikkeling daarvan, tot uiting komend in:
 - 1°. rechte wegen;
 - 2°. laanstructuren en karakteristieke beplanting;
 - 3°. waterstructuren;
 - 4°. de afwisseling van openheid en beslotenheid;
 - 5°. het toegepaste maatsysteem van de verkaveling;
 - 6°. het grid van de bebouwing; en
 - 7°. kenmerkende monumentale gebouwen en terreinen; en
- c. de structuur en het karakter van de beschermde dorpsgezichten Frederiksoord, Wilhelminaoord en Veenhuizen.

Toelichting

De Koloniën van Weldadigheid, een Verlichtingsexperiment in sociale hervorming, demonstrenen een innovatief, zeer invloedrijk model van armoedebestrijding en kolonisatie met nederzettingen - de binnenlandse landbouwkolonie voor armoedebestrijding.

De Koloniën van Weldadigheid creëerden functionele landschappen uit geïsoleerde en onontgonnen veen- en heidegebieden, door de binnenlandse kolonisatie van paupers. In dat proces werden kolonisten moreel hervormd tot ideale burgers, die konden bijdragen aan de welvaart van de natie en de integratie van marginale gebieden in opkomende natiestaten. In een tijdsbestek van zeven jaar werden in koloniën in het huidige Nederland en België bijna 80 vierkante kilometer woeste grond, die eerder als ongeschikt voor landbouw beschouwd werd, ontgonnen. Het proces van transformatie van de armste landschappen en burgers door middel van een utopisch proces van 'social engineering' duurde tot ver in de 20e eeuw.

Om dit experiment te implementeren, werd een panoptisch disciplinair systeem ontwikkeld voor arme kolonisten, dat resulteerde in een fundamentele verandering van strafsysteem. Het gebruikte innovatieve disciplinaire systeem was bedoeld om 'ontaarde' paupers te rehabiliteren en moreel te veranderen in ideale productieve burgers. Dit 'panoptische' disciplinaire systeem komt tot uiting in de organisatie van het landschap dat kolonisten creëerden. Het model stimuleerde wetenschappen, waaronder criminologie, penologie, fysische antropologie en agronomie.

Het experiment vindt zijn oorsprong in de eerste helft van de 19e eeuw. Veranderingen die later in de 19e en aan het begin van de 20e eeuw plaatsvonden, bouwden voort op de oorspronkelijke ideeën van de landbouwkoloniën, waardoor de oorspronkelijke kolonie-landschappen werden versterkt in plaats van ze uit te bannen.

Het Nederlandse model van 'binnenlandse koloniën' verspreidde zich al snel naar de meeste andere Europese landen, vooral naar Frankrijk en Duitsland, waar het werd aangepast voor gebruik met andere gemarginaliseerde delen van de bevolking, zoals jeugddelinquenten, psychiatrische patiënten en gehandicapten. Bijgevolg is de grote sociale betekenis van de Koloniën van Weldadigheid te vinden in hun voortdurende invloed op bijna alle vormen van vrijheidsbeperkende zorg in Europa. Na 1918 kwam sociale wetgeving tot stand. De Koloniën van Weldadigheid verloren toen geleidelijk hun relevantie en evolueerden naar 'normale' dorpen en gebieden instellingen voor zorg en gevangenen.

Het (kandidaat-) werelderfgoed bestaat uit een transnationale reeks van vier voormalige Koloniën van Weldadigheid in drie aaneengesloten gebieden of componenten: Frederiksoord-Wilhelminaoord, Wortel en Veenhuizen. Hier is

het oorspronkelijke cultuurlandschap het best bewaard gebleven en kan het beste worden begrepen. De onderdelen ervan bestaan uit een combinatie van landschapslagen die samen de bloeitijd van het Kolonie-model illustreren.

(ii) om een belangrijke verandering van menselijke waarden aan te tonen, over een tijdspanne of binnen een cultureel gebied van de wereld, op vlak van ontwikkelingen in architectuur of technologie, monumentale kunst, stedenbouw of landschapsontworp.

De Koloniën van Weldadigheid getuigen van een uitzonderlijk, landelijk en door de Verlichting geïnspireerd experiment in sociale hervormingen, via een systeem van grote binnenlandse landbouwkoloniën. Zij stelden een model centraal van social engineering, gebaseerd op de notie van 'productieve arbeid', met als doel het transformeren van arme mensen in 'ijverige' burgers en onbeschaafd 'braakliggend' naar productief land. Het werk, onderwijs en morele verheffing werden beschouwd als een essentiële bijdrage aan het doel van het transformeren van arme mensen in zelfredzame burgers. De Koloniën van Weldadigheid werden ontwikkeld als systematische zelfvoorzienende agrarische nederzettingen met state-of-the-art sociale voorzieningen. Als zodanig zijn de Koloniën van Weldadigheid een pionier in het binnenlandse koloniemodel, wat veel internationale aandacht trok. Voor meer dan een eeuw, oefenden zij een invloed uit op de verschillende soorten van instellingszorg in West-Europa en daarbuiten.

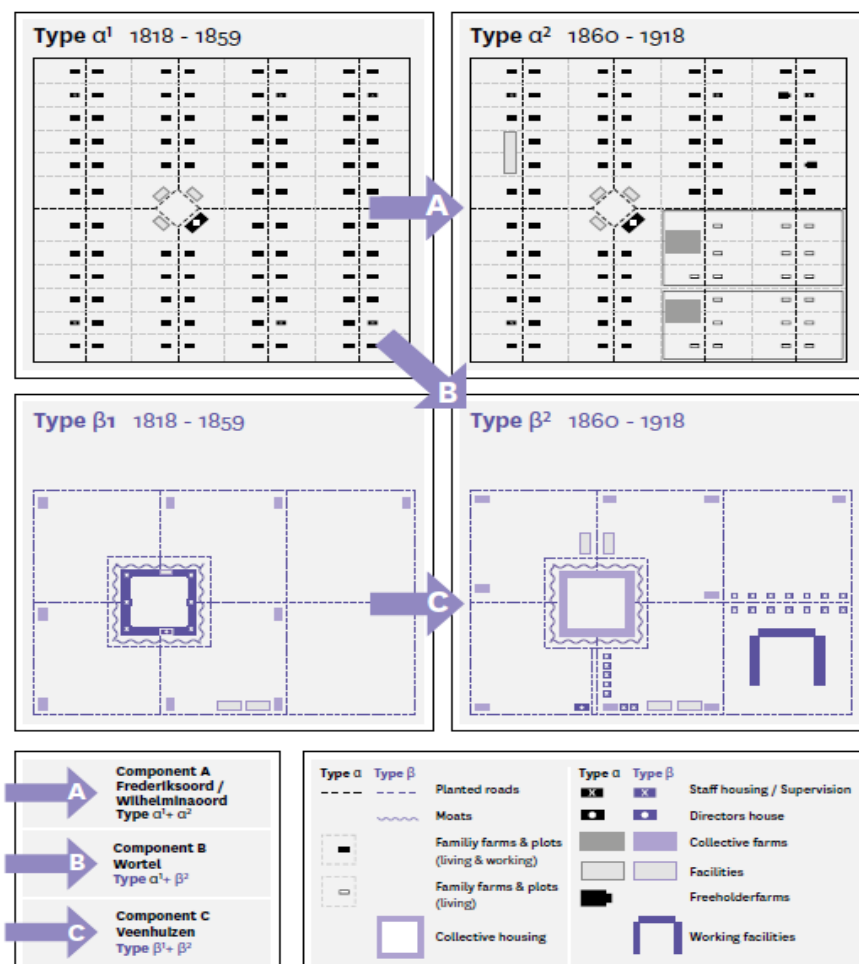
(iv) een uitstekend voorbeeld van een type gebouw, zijn architectonische of technologische ensemble of landschap, die belangrijke fase(s) in de menselijke geschiedenis illustreert.

De Koloniën van Weldadigheid zijn een buitengewone reeks geplande panoptische en disciplinaire nederzettingen, bedoeld voor tijdelijke scheiding van armen in een gesloten

agrarische omgeving met permanent toezicht. Doelbewust gecultiveerd als 'eilanden' in afgelegen binnenlandse heide- en veengebieden, implementeerden de Koloniën de ideeën van een panoptische instelling voor de armen in hun functionele en ruimtelijke organisatie. De karakteristieke landschappelijke organisatie is gericht op het versterken van de disciplinaire orde en de economische gezondheid van de Koloniën. De strikte hiërarchische structuur en dimensionering, met het zorgvuldig overwogen landschap lay-out en ontwerp, was instrumenteel in de beoogde beïnvloeding van het gedrag van de bewoners, die werden verondersteld te 'ijverig' en 'rationeel' te worden. In een context van dominant economisch liberalisme, waren de Koloniën van Weldadigheid een vroege poging om invloed op de arbeidsmarkt en een voorloper van latere sociale interventie beleid van overheden in de context van de werkgelegenheid. De Koloniën van Weldadigheid zijn een uitstekend voorbeeld van een landschap ontwerp dat een binnenlandse landbouwkolonie met een sociaal doel voorstelt. De landschapspatronen weerspiegelen het oorspronkelijke karakter van de verschillende typen Koloniën (vrij en onvrij), de daaropvolgende evolutie en illustreren de omvang, de ambitie en de evolutie van dit sociale experiment in haar bloeiende periode (1818-1918).

Genoemde ruimtelijke typologie van vrije en onvrije koloniën met twee tijdslagen is als volgt schematisch weergegeven:

COLONIES OF BENEVOLENCE 1818-1918 - Schematic representation

Ad b. de structuur van het landschap, die representatief is voor het experiment van armoedebestrijding en de doorontwikkeling daarvan;

De landschappen van de Koloniën van Weldadigheid zijn aangelegd als systeem om armoede te bestrijden met binnenlandse landbouwkoloniën voor diverse doelgroepen. De ontwikkeling ervan heeft plaatsgevonden in twee hoofdfasen:

1. de fase van aanleg (1818-1859)
2. de fase van verdere evolutie, staatsinstellingen en privatisering (1860-1918)

De uitzonderlijke en universele waarde van het landschap komt tot uiting in de 'attributen' die de materialisatie van de uitzonderlijke en universele waarde vormen.

De 'attributen' zijn:

1. De basistypologie van het landschap:
De karakteristieke landschapstypologie van de Koloniën van Weldadigheid in de periode 1818-1918, met representatieve landschapslagen, die de functionele en ruimtelijke samenhang illustreren.
2. De structuur van het kolonielandschap:
Alle individuele elementen van het orthogonale grid: wegen, beplante lanen, waterwegen, het toegepaste maatsysteem en de plek van de gebouwen in het grid.
3. Representatieve bebouwing en beplanting:
Individuele gebouwen, ensembles en beplanting die representatief is voor dit panoptische model van een landbouwkolonie

Uitwerking attributen per kolonie op hoofdlijn per component in Fryslân:

Component A: Frederiksoord-Wilhelminaoord Basistypologie vrije Kolonie van Weldadigheid Landschapslagen α1 en α2
Structuur Lanen: Hoofdlanen Secundaire lanen Waterstructuren: Vaarten, sloten Toegepast maatsysteem: Percelen van 2,4 ha, later 2,8 ha., toenemend tot 50 ha.
Representatieve bebouwing en beplanting Koloniehuisjes Ambtenarenwoningen Werkplaatsen Collectieve boerderijen en vrijboerhoeven Gebouwen Maatschappij van Weldadigheid Religieuze gebouwen Ouderenhuisvesting Scholen Begraafplaatsen